

Світлана Денисюк
Вінницький національний технічний університет

ПОЛІТИЧНА МІФОТВОРЧІСТЬ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

© Денисюк С., 2015

Проаналізована сутність політичних міфів, їх структура та функції. Охарактеризовано особливості міфологічної свідомості як живильної основи для впровадження технологічних міфів. Визначено політичну міфотворчість як ефективну технологію, яку використовують сучасні українські політики для отримання влади і яка виконує деструктивну роль.

Ключові слова: політичний міф, політична міфотворчість, міфологічна свідомість, технологія, архетипи.

Svitlana Denysiuk

THE POLITICAL MYTH-MAKING AS THE TECHNOLOGY OF IMPACT ON PUBLIC CONSCIOUSNESS

© Denysiuk Svitlana, 2015

The article analyzes the essence of political myths. They are considered to be a simplified model of the political sphere perception that does not involve a critical understanding of reality. The author describes the structural components of political myths (value, cognitive, social, emotional and evaluative and symbolic) and their basic functions. The peculiarities of mythological consciousness are characterised as a field for technological myths introduction .

The author defines the modern political myths in Ukrainian society, they are «the image of the hero», «enemy image», «moral politician», «European integration», «NATO membership», «freedom of speech», «Eastern Slavic fraternal peoples». The political myth making is analyzed as an effective technology used by political leaders for achieving power. The influence of political myths is connected with the well developed citizen`s mythological consciousness, that is why myths are so popular among political leaders in Ukraine. In fact, modern political myths simplify reality and play on the emotions of citizens, deceiving them, backing off the development of rational thinking. There are some technologies of the creation and updating of myths which are used in Ukrainian society in particular. They include repetition of positive events in Ukraine; creating an illusory reality; manipulation features of national character, mentality and they are used when the politician needs it. In the process of constructing myths game on contrasts, antagonisms are used. The main idea is that political myth-making helps the power create necessary pattern for citizens` behavior, socio-political climate, improve planned stereotypes of consciousness, attitudes, values (justice, statism, paternalistic attitudes). The author emphasises that myths serve as an additional tool to legitimize power, creating the illusion of citizens involvement in the political process and openness to dialogue between the power and public.

Key words: political myth, political myth, mythological consciousness, technology, archetypes, manipulation.

Кризові явища в українському суспільстві, воєнний конфлікт на сході держави, інтенсивна інформатизація суспільства, відсутність державної ідеології, конфлікт цінностей спричиняють зростання ролі міфів у політичному просторі.

Політичні міфи здатні виконувати як конструктивну, так і деструктивну роль. З одного боку, найвищою цінністю міфологічного світогляду є його здатність обслуговувати життєві потреби суспільства, цементувати людські індивідуальності в єдину тотальність, без якої колективна діяльність не функціонує. Міфи здатні об'єднувати громадян, вказувати їм шляхи до колективної творчості, мобілізувати енергію для досягнення певної суспільно-політичної мети, ідеалу і надавати надію та відчуття впевненості у майбутньому.

З іншого боку, соціальна міфотворчість – найнебезпечніший ворог суспільства в умовах гострої соціально-духовної кризи, коли руйнуються звичні умови існування; перестають працювати стереотипні механізми прийняття рішень; в житті суспільства виникає істотна невизначеність, коли майбутнє неможливо передбачати. На основі проголошених міфів соціальні дії різних впливових особистостей та владних структур призводили до громадянських і міжнаціональних конфліктів, стикалися у військовому протистоянні народи і держави, були приречені на загибель багато мільйонів людей, руйнувалися культури і цивілізації.

Така дуалістична природа міфів, особливості міфологічної свідомості та їх неоднозначна роль в політичному житті суспільства актуалізує дослідження особливостей і місце міфотворчості у розвитку сучасного суспільства.

Вивченню змісту або предметної області міфологічної свідомості присвячено багато досліджень. Це праці етнографів, істориків, філософів, психологів, політологів, в яких розроблялась теорія міфу, семіотичні аспекти міфів, проблематика міфологічної свідомості (Л. Абрамян, К. Абрахам, Д. Арабаджиев, Д. Бірлайн, В. Вундт, О. Донченко, М. Еліаде, Р. Жирар, В. Іванов, С. Кара-Мурза, Е. Кассіер, Д. Кемпбелл, К. Керенї, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, В. Лисенко, А. Лосєв, Ю. Лотман, М. Мюллер, К. Юнг, К. Хюбнер, Ю. Шайгородський та ін.).

Незважаючи на наявність значного масиву наукових праць із зазначеної проблематики, сьогодні, як ніколи (з огляду на політичні події в Україні), необхідний аналіз зростаючої політичної міфотворчості (конструювання політичних образів, моделей поведінки за допомогою розроблення і впровадження політичного міфу) як технології впливу на суспільну свідомість українців.

Мета роботи – охарактеризувати сучасний процес міфотворчості, який є своєрідною реакцією на сучасні політичні події в Україні й одночасно інструментом для технологічного впливу на суспільну свідомість громадян.

Один з провідних російських мислителів С. Кара-Мурза так описує вплив міфу на суспільну свідомість: «Введений в свідомість людей і глибоко там зміцнився, міф здатний тривалий час підміняти собою реальність. В результаті реципієнт сприймає її відповідно до трактування міфу і діє, враховуючи це сприйняття. Міф знімає з реципієнта необхідність інтенсивно думати і осмислювати світ навколо себе» [1, С. 196].

Міфи, які домінують в смисловому полі людини, реалізуючи її потаємні мотиви, надають осмисленість існуванню людини, визначають основні параметри буття, забезпечують успішний пошук «правильних» відповідей, втілюються у цінностях, ідеалах, закріплюються в нормах і ритуалах, стають тією частиною життя, яку прийнято не помічати. Вони визначають мотиви поведінки, стосунки між людьми, владою і суспільством, різними соціальними групами; закріплюють панівні у світі ілюзії або встановлюють нові; зберігають або руйнують громадські та політичні зв'язки; дають відчуття правоти, підтверджуючи думку, що кожна цивілізація характеризується своїм набором міфологем, які системно «формують» свій варіант моделі світу, відбитий у культурі, науці, освіті.

Якщо міф панує над людиною, то влада панує над міфом. Адже «той править світом, хто ... творить його міфи» [8, С. 6]. Певною мірою влада залежить від громадської думки, від тих смислів, якими люди керуються у своєму житті, тому влада повинна контролювати і контролює міфи, щоб через них керувати людьми. І якщо влада не приділяє цій проблемі достатньої уваги, вона ризикує втратити все. Влада мимоволі повинна сприймати міф як «специфічний феномен ідеологічної

практики, особливий вид духовної діяльності зі створення, поширення і підтримки політичних ілюзій, що навмисне продукуються елітою для маніпулювання масами» [7, С. 134].

Політичний міф на відміну від традиційного розглядається як спрощена модель сприйняття політичного простору, що не припускає критичного осмислення дійсності, виникає як результат несвідомої діяльності людини або продукт уяви. Це завжди раціональний компонент, створений політтехнологами. З такого погляду політичний міф розглядається як один з політтехнологій, «відчайдушний засіб, що використовується владою для маніпулювання свідомістю, коли інші способи вичерпані» [2, С. 59, 61].

Доволі поширена думка про ірраціональну природу політичного міфу. М. Шестов трактує його, як «стереотип, що має підвищену емоційну навантаженість... і змінює її залежно від властивостей і потреб конкретного етапу політичного процесу» [11, С. 27]. Інші дослідники розуміють під ним «позанаукову форму пізнання реальності», «узагальнене уявлення про дійсність, що поєднує реальність з містикою, несе важливу ірраціональну компоненту» [1, С. 205; 6, С. 22].

На наш погляд, доцільно розглядати політичний міф як цінність і як технологію маніпуляції, засіб цілеспрямованого впливу на суспільну свідомість з метою формування потрібних образів, оцінок, суджень. У цьому зв'язку можна стверджувати, що політичний міф є раціональним феноменом (усвідомлений засіб конструювання реальності), який детермінований ірраціональним базисом.

Доцільно розглянути структуру політичного міфу, яка містить ціннісний (сукупність ідей, що спираються на архетипи); соціальний (конкретно-змістовний шар, що відображає картину соціального буття); когнітивний; емоційно-оцінковий і символічний компоненти. У структурі міфу виокремлюють просторові та часові координати, наявність образу героя, який має типові риси, є носієм архетипової інформації. Відповідно у політичній міфології виокремлюють різні рівні. У наявному дослідженні нас цікавить спланований владою процес міфотворчості, тому розглянемо пропагандистський рівень, який реалізується, зокрема, через концепції, програми, стратегії та державну політику.

Сьогодні програми суб'єктів політики переважно побудовані за класичними законами міфологічної свідомості, а саме: есхатологічне залякування громадян у програмах партій і лідерів; «розкручування» «образу ворога» для пояснення труднощів і причин суспільно-політичних проблем для зняття з себе відповідальності; створення персоніфікованого «образу героя»; використання архаїчної символіки (образи батька і матері, образ самозвеличування у вигляді образів держави, Батьківщини тощо).

Серед найпоширеніших політичних міфів, які використовуються у сучасній українській політиці, можна назвати такі: міф про існування «морального політика», мета якого – досягти загального блага і встановити справедливість, який поступається власними інтересами заради інтересів держави тощо. Ефективність такого політичного міфу пояснюється особливостями суспільної свідомості, яка є довірливою, бажає чути приємне і шукає прості відповіді на питання. Близькими до попереднього є міфи про унікальність окремих політиків, здатність вивести країну з кризи. Певний політик постає перед громадянами як герой або месія. Це продемонстрували події 2004 р. і 2014 р., коли набула актуальності потреба у яскравій особистості, герої, рятівникові, яким було зроблено у свій час В. Ющенко. Звичайно, розвінчання міфу відбувається доволі болісно для суспільства. Чинний Президент Петро Порошенко теж робив низку передвиборчих обіцянок, одна з яких – припинити війну в Україні 25 травня 2014 р., що, власне, також швидко перетворилося на міф.

Наступний міф про існування істинного демократичного суспільства, в основу якого покладено забезпечення справедливості, свободи і рівності громадян тощо. Майже усі політичні сили в Україні висувають завдання побудови істинно демократичного суспільства, проте після приходу до влади навряд чи можна знайти результати реального втілення цих ідей. Пов'язаний з попереднім міф про Євроінтеграцію, який обіцяє швидке зростання благополуччя, високі заробітні плати, соціальне забезпечення. Більшість політичних сил на цьому будували свої передвиборчі кампанії, не розповідаючи про негативні наслідки об'єднання і про неможливість швидкої

реалізації наміченого плану через велику кількість об'єктивних причин. Цей міф був настільки бажаний і «розрекламований», що заява В. Януковича про зміну зовнішньополітичного курсу держави спричинила обурення з боку громадян і масові акції протесту.

Ще один міф – свобода слова, або плюралізм ЗМІ, який свого часу аналізував Г. Шиллер: «...саме цей міф і є головним міфом, який забезпечує успіх маніпуляції» [12, С. 36]. Міжнародна організація «Репортери без кордонів» опублікувала щорічний рейтинг World Press freedom за 2014р., в якому Україна зайняла 127-ме місце і розташувалась між Колумбією і Афганістаном [9]. Деякі аналітики відмічають, що ЗМІ в Україні дедалі більше контролюються з боку влади і відбувається навіть поступове «згортання демократії», зокрема, йдеться про закриття популярної політичної передачі «Шустер LIVE».

Сьогодні у Верховній Раді України розглядаються чотири законопроекти (№ 1317, 1768, 1824 і 1889), які несуть реальну загрозу свободі слова. Ухвалення згаданих законопроектів надасть Національній раді з питань телебачення і радіомовлення на свій розсуд, без судового рішення, зупиняти на шість місяців дію ліцензії та припиняти мовлення будь-якого телеканалу або радіостанції. Для будь-якого мовника це означає фактичне знищення. Все це відбуватиметься на підставі виключно власної оцінки контенту мовника Нацрадою. Інакше кажучи, кілька людей від влади суб'єктивно вирішуватимуть, як журналістам потрібно любити Батьківщину, критикувати владу, політиків [10]. Цензура в галузі свободи слова приведе до того, що політичні міфи формуватимуться виключно владою і швидко насаджуватимуться у суспільстві через необмежений вплив. Зруйнувати їх теж буде доволі складно через посилений контроль з боку влади.

Наступний міф – «образ ворога», який давно показав свою ефективність в багатьох суспільствах. Такий міф поділяє людей на «своїх» і «чужих», виконуючи компенсаторну функцію, консолідуючи «своїх» для вирішення будь-якої проблеми. Природно, що з образом ворога у суспільній свідомості асоціюються усі негаразди і політичні кризи, наростання стану дискомфорту, воєнні конфлікти, бідність тощо. Наприклад, «п'ять років «помаранчевого» правління довели Україну до межі економічної та соціальної катастрофи. Від попередньої влади отримано у спадок: 15 % падіння ВВП, 22 % інфляції, знецінену гривню, збільшений у 4 рази зовнішній та внутрішній державний борг. Кабальний газовий договір спричинив підвищення комунальних тарифів та падіння рентабельності промисловості» [4].

Або такі заяви: «У Вас низька зарплата? Мізерна пенсія? Ви взагалі не маєте роботи? У Вас відбирають бізнес? Прокурор і суддя захищають бандитів? Без хабара – нікуди, а справедливості немає ніде? Нищать Вашу мову, історію, культуру? Ці проблеми створила влада. Шанс вирішити їх дає опозиція» [5].

Нинішній конфлікт на сході України теж підживлюється образами ворогів з обох сторін: для нас сьогодні – це Росія, сепаратисти, донецькі бандити. З іншого боку, вороги – бандерівці, «військова хунта», «українські фашисти», «правий сектор» тощо. У Росії в період президентських перегонів в Україні плекався міф про український націоналізм, а ЗМІ Росії його фактично підтримували, подаючи таку інформацію, що перемогу на виборчих перегонах отримав не П. Порошенко, а лідер «правого сектору» Д. Ярош. Через спеціально відібрану інформацію, яка обмежена за змістом, у багатьох українців виникає відчуття ненависті до всіх росіян і жителів Донеччини. Такі образи сприяють інтеграції певної частини суспільства, підсилюють патріотичні настрої і певною мірою відволікають від вирішення соціальних і економічних проблем. Проте в такому міфі немає глибинного аналізу причин конфлікту, характеристики його сторін і всіх мотивів.

Сьогодні активно використовується архаїчна символіка, що загалом зводиться до образів «держави-закону» і «Батьківщини-матері» (архетипові образи «батька» й «матері»). Також доволі постійним є міф про три «братерські східнослов'янські народи», але насправді це не відповідає історичним реаліям. Щодо спільних моментів, які ніби «ріднять» українців, білорусів та росіян, то вони, радше, носять поверхневий характер і визначені подіями порівняно недавнього часу. Так, у період Київської Русі русини-українці, здійснюючи колонізацію теперішньої Білорусі й «корінної» Росії, слов'янізували місцеве населення, утвердили тут православ'я з церковно-

слов'янською мовою богослужіння, деякі свої культурні цінності. Це стало підставою для «єдності східнослов'янських народів».

Після падіння Київської Русі долі цих народів почали помітно розходитися. Загалом можна констатувати, що «єдність» росіян, українців та білорусів зумовлена фактом перебування цих народів у складі Російської імперії, а потім – Радянського Союзу. Істотні відмінності полягають насамперед у різній ментальності «братніх східнослов'янських народів», тому можна сподіватись на приєднання до наших справжніх «братів по крові» – словаків, чехів та поляків [3].

На цьому міфі вибудовували свої програми різні політичні сили, обґрунтовували зовнішньополітичний курс держави. Такий міф певною мірою і заважав сприйняти складні відносини із Росією, громадяни ще тривалий період не могли повірити в анексію Криму і воєнний конфлікт на сході за підтримки «дружнього народу».

Насамкінець згадаємо такий міф, як необхідність входження України до НАТО, що є гарантією державної безпеки. Сутність цього міфу полягає у тому, що у разі членства у цій організації в Україні закінчиться воєнний конфлікт через допомогу в озброєнні та підтримці з боку членів НАТО. Цей міф покладений в основу багатьох політичних програм, які обіцяють швидке вирішення суспільно-політичних проблем.

Сьогодні політична міфотворчість переважно маніпулює свідомістю громадян, є оманливою і деструктивною за своєю суттю. Дієвість політичної міфотворчості забезпечується емоціями і почуттями людей, для чого використовуються метафори, символи, ілюстрації, які впливають на суспільну свідомість. Відомі такі лозунги, якими оперують суб'єкти політики: «Від стабільності – до добробуту», «Україна – багатомільйонна європейська країна успішних людей», «Освіта – інвестиції в майбутнє», «Справедлива держава – гідне життя», «Українська самобутність – європейський вибір», «Це ваш шанс довести, що саме ви визначаєте долю країни» тощо. Ці символічні конструкції виступають одним з найважливіших факторів формування стереотипів, що становлять основу міфів.

Отже, політичний міф – це форма колективної психіки, що склалася під впливом певної ідеології чи виступає певною політичною технологією, яка пояснює політичну дійсність чуттєво-емоційними засобами. Загалом політична міфотворчість виконує різноманітні функції, але в сучасному українському суспільстві вона має переважно деструктивний характер і використовується політиками для утвердження свого статусу і утримання/отримання влади. Ефективність політичної міфотворчості як технології забезпечується розвиненою міфологічною свідомістю громадян, що й підтримує популярність певних політичних лідерів. Фактично сучасні політичні міфи спрощують реальність і, граючи на емоціях громадян, вводять людей в оману, не стимулюють розвиток раціонального мислення. За часів Радянського Союзу політичні міфи були постійними і «працювали» на досягнення стратегічної мети – побудови комунізму. Сьогодні, за умови динамічних політичних процесів, міфи є менш стійкими і «витонченими» технологіями для впливу на процес прийняття рішень громадянами.

Можна виділити деякі технології, які використовуються, зокрема, в українському суспільстві під час творення та актуалізації міфів. Серед них багаторазове повторення позитивних для України подій; створення ілюзорної реальності; маніпулювання особливостями національного характеру, менталітету і використання їх в потрібних аспектах. У процесі конструювання міфів використовується гра на контрастах, антагонізмах. На практиці реалізація міфотворчості знаходить відображення в особливій манері подачі інформації. В основу створення позитивного образу влади також покладено принцип протиставлення: у кожного героя повинен бути свій ворог, боротьба з ним наповнює змістом його діяльність (стосовно нинішньої політичної еліти – це терористи, олігархи). Сучасний процес міфотворчості «роззброює» людей, породжує нові ілюзії, очікування дива.

З урахуванням вищевикладеного політичні міфи виступають дієвою технологією конструювання політичного простору, за допомогою яких здійснюється формування оптимальних для влади моделей поведінки, суспільно-політичного клімату, зміцнення запланованих стереотипів свідомості, настроїв, цінностей (справедливість, етатизм, патерналістські настрої). Крім того, міфи

виступають додатковим засобом легітимізації влади, створюючи ілюзію причетності громадян до політичного процесу, образ відкритої до діалогу влади шляхом апеляції до громадської думки.

Феномен міфів та міфотворчості є маловивченим і через свою багатоманітність та неоднозначний вплив на суспільство потребує подальших досліджень, особливо з погляду пошуку раціоналізації політичної свідомості.

1. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с.
2. Кассирер Э. Техника современных политических мифов [Текст] / Э. Кассирер // Вестник Московского университета. – Серия 7 “Философия”. – 1990. – № 2. – С. 54–59.
3. Кралюк П. Міф про три «братерські східнослов'янські народи» [Електронний ресурс] / П. Кралюк // День. – 20.02.2014. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslovyanski-narodi-prodovzhennya>.
4. Передвиборна програма Партії Регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament2012.com.ua/programa-partii-regionov>.
5. Передвиборна програма Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://byut.com.ua/news/11910.html>.
6. Рюмкова О. Г. Политический миф: теоретические основания и современная политическая практика [Текст] : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.01 / О. Г. Рюмкова. – М., 2004. – 152 с.
7. Ставицкий А. В. Современный миф как объект научного исследования: основные подходы к проблеме [Текст] / А. В. Ставицкий // Вестник СевГТУ. – Вып. 56: Философия: сб. науч. тр. / М. С. Колесов (отв. ред.) и др.; Севастоп. нац. техн. ун-т. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2004. – С. 130–139.
8. Ставицкий А. В. Универсальные функции социально-политического мифа [Текст] : дис... канд. филос. наук: 09.00.03 / А. В. Ставицкий; Таврический национальный ун-т им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2003. – 180 с.
9. Украина ухудшила позицию в рейтинге свободы слова [Электронный ресурс] // Сегодня. – 12.01.2015. – Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/ukraine/ukraina-uhudshila-poziciyu-v-reytinge-svobody-slova-583423.html>.
10. Украинский телеканал «Интер» выступил против запрета на свободу слова [Электронный ресурс] / ТВЦ. – 2.02.2015. – Режим доступа : <http://www.tvc.ru/news/show/id/60616>.
11. Шестов Н. И. Политический миф: теперь и прежде [Текст] / Н. И. Шестов ; под ред. проф. А. И. Демидова. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 414 с.
12. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием [Текст] / Г. Шиллер. – М. : Мысль, 1980. – 325 с.